

מבט על, גיליון 751, 29 בספטמבר 2015

“טרור הבוודים” – נקודת מבט תקשורתית

ציפי ישראלי ואורית פרלוב

במהלך השנים האחרונות נרשמה עלייה ניכרת במספר פיגועי הטרור ובניסיונות הפיגוע, שאירעו ביהודה ושומרון ובירושלים והתבצעו באורח יום-יומי. מדובר באירועי דריסה, ירי ודקירות, הנחת מטעני צד, יידויי אבנים לעבר רכבים וזריקת בקבוקי תבערה וצמיגים בוערים לעבר אזרחים וכוחות הביטחון. נתוני השב"כ מצביעים על מגמה זו בבירור. לפיהם, במהלך 2012 בוצעו 683 פיגועים, ב-2013 בוצעו 1271 פיגועים, ב-2014 בוצעו 1834, וב-2015, נכון לאוגוסט בוצעו 972 פיגועים (מתוכם 120 ביוני, 105 ביולי ו-168 באוגוסט). במאמר זה תיבחן ההתייחסות התקשורתית לתופעה, בדגש על מאפייני הסיקור ומסגורו ובפרט על הסיקור של האירועים כהתרחשויות ביטחוניות בודדות ללא דיון מקיף בהם גם כייצוג רב-משמעות של הלכי הרוח בזירה הפלסטינית ובקשר בינם לבין מערכות היחסים בזירה הישראלית-פלסטינית.

סיקור הפיגועים בתקשורת הישראלית מאופיין לאורך השנים בדפוס קבוע – הפיגועים המסוקרים אינם נמצאים במרכז סדר היום התקשורתית. ניסיונות פיגוע ואירועי יידוי אבנים, זריקת בקבוקי תבערה, צמיגים בוערים ללא נפגעים או עם פצועים אינם מדווחים, במיוחד בהשוואה להתרחשויות אקטואליות אחרות. יתר על כן, גם כאשר הנושא חודר לשיח התקשורתית הוא נדחק לשוליים, הסיקור קצר ולא מובלט, ונעלם במהירות מעמודי החדשות. בחודשים האחרונים ניכרת עלייה בהתייחסות התקשורתית לפיגועי הטרור, אולם, הם עלו על סדר היום התקשורתית בארבעה המצבים הבאים בלבד:

המצב הראשון – כאשר היו הרוגים בפיגועים. אולם, גם אז הסיקור מבליט את ההיבטים הלא-שגרתיים של האירוע. כך, לדוגמה, הפיגוע שאירע ליד שבות רחל (29 ביוני 2015), שבמהלכו נהרג אזרח, זכה לסיקור מקיף ובולט, אבל בסיקור הודגש השכול (ההרוג היה בן למשפחה שכולה), ולא ההיבט הביטחוני.

המצב השני – ריבוי יחסי של פיגועים בזמן קצר. במקרים אלה הסיקור נוטה לקשר בין האירועים השונים דרך “כותרות על”, כגון: “יממה של טרור”; “שרשרת פיגועים”; “גל טרור”; “גל פיגועים”; “טרור מסביב לשעון”; “פיגוע רודף פיגוע”, “טרור ללא הפסקה”, “ליל פיגועים”, “שבת של טרור” ועוד.

המצב השלישי – התרחשות אירוע מחוץ ליהודה ושומרון. כך למשל סוקר בהרחבה הפיגוע בערב ראש השנה, שבמהלכו נהרג תושב ירושלים כתוצאה מיידוי אבנים לעבר מכוניתו ליד שכונת ארנונה בירושלים. גם הפיגועים שהתבצעו לאחרונה בחלקים של כביש 443, שנמצאים סמוך לקו הירוק, הובלטו במיוחד והודגש שמדובר בכביש מרכזי: “דקירה בעורק מרכזי”, “טרור באחד מצירי התנועה החשבים של מדינת ישראל”, ועוד. דהיינו, רק פיגועים בתוך הקו הירוק זכו לסיקור, בבחינת “רחוק מהעין - רחוק מהלב”.

המצב הרביעי – כאשר הנפגעים היו חיילים. עובדה זו הודגשה, כשהסיקור מתמקד בגבורת הלוחמים.

בארבעה מצבים אלו מדובר בסיקור נקודתי, הנמשך יום עד יומיים בלבד. חשוב מכך, בדרך כלל הסיקור נטול הקשר פוליטי ומתמקד ברוב רובם של המקרים ברמה הביטחוני-טקטית. כך, התקשורת מדלגת מאירוע לאירוע ללא דיון מעמיק וממושך באירוע עצמו ובהקשרו לתופעה שמשמעותיותה, הן הביטחוניות והן הפוליטיות, רחבות היקף.

לכך מתקשר מאפיין בולט נוסף של הסיקור – מסגור הפיגועים כ"טרור בודדים". מסגור תקשורת זה תואם את מגמות השיח ברשתות החברתיות בגדה המערבית, המתייחס לאירועים כאל יוזמות אישיות של בודדים. דהיינו, אין מדובר בפיגועים שהם חלק ממהלך כולל ומתוכנן. היבט זה בא לידי ביטוי בכותרות, כגון: "פיגועי יחידים", "מפגע בודד" או "טרור הבודדים". בידיעות החדשותיות וברוב מאמרי הפרשנות מובאת הערכה שלפיה אין קשר בין הפיגועים השונים. התמונה המצטיירת, היא של צירוף מקרים: הפיגועים הם תוצר של התארגנויות מקומיות, בלי תשתית ארגונית מנחה, הגם שמבצעים זוכים לעידוד ולגיבוי מטעם ארגונים, כפתח או חמאס. לאחרונה נוסף למסגור זה גם רכיב הארעיות. הודגשו, למשל, דברי שר הביטחון, משה יעלון, כי מדובר ב"פיגועי אווירה חולפים".

גם אם מדובר בטרור יחידים, המתבצע על בסיס יוזמות אישיות-מקומיות, הנתונים המצביעים על מגמת עלייה בהיקף התופעה אומרים דרשני. האם הקשר בין האירועים הבודדים הוא מקרי, או שמא מדובר בשינוי אווירה במערכת היחסים בין ישראל לפלסטינים ביהודה ושומרון וירושלים? ומהו תפקידו של הכיסוי התקשורתית בהתייחסות לתופעה ובהתמודדות עמה?

נראה שהתקשורת, כמו גם הממסד הפוליטי-ביטחוני, מתנהלים באופן דומה ביחס לפיגועי הטרור. ההעדפה היא לטפל בנושא במישור הטקטי, בפיגועים כ"טפטופים" ספורדיים או כגלים. אפשר להניח שאם וכאשר יגברו במידה ניכרת ולאורך זמן חומרתם ועוצמתם של הפיגועים, או אז לא תהיה ברירה לממסד הפוליטי-ביטחוני וגם לתקשורת אלא לשנות את השיח ולהידרש לאתגר. בין היתר, אז תהיה לישראל הן סיבה ישירה והן לגיטימציה, לפחות בראיית הציבור הישראלי, ליישם נגד גל הפיגועים אמצעי תגובה קיימים ומוכרים, קרי, הפעלת עוצמה צבאית, נחרצת מכפי שהיא כיום. בנוסף, כשלא ניתן יהיה להסב מבט מהקשריו הרחבים יותר של גל ההסלמה, צפוי השיח לכלול התייחסות מוגברת גם להיבטי המדיניים והחברתיים של התופעה.

לפי שעה, נראה, כי כדי להתמודד עם המשמעות של פיגועי הטרור ה"בודדים" יש למצוא איזון בין תגובה תקשורתית אינטנסיבית לכל אירוע, שאפשר שתיצור לחץ על מקבלי החלטות לנקוט פעולה חריפה יותר מכפי שהיא היום ואולי כך לתרום למעגל הסלמה, לבין הסתגלות לשגרת חיים של פיגועים יום-יומיים בזירת הסכסוך. הפניית הזרקור ל"טרור הבודדים" ללא מתן פתרונות אפשריים לתופעה היא בעייתית, משום שכך עלולה להיווצר בקרב אזרחי ישראל תחושה של פגיעה בביטחון האישי. מנגד, ניתן לטעון, שהתקשורת מגלה אחריות בכך שאינה "מנפחת" את התופעה וכך דוחפת את הדרג המדיני להורות לדרג הצבאי לנקוט צעדים התקפיים יותר במטרה לסכל פיגועים או כמענה להתרחשותם. ואולם, כך או כך, ב"שגרת הפיגועים" גלומה סכנה של הסלמה, שכן די יהיה בפיגוע בודד אחד (בין שמבצעו יהיה פלסטיני ובין שמבצעו יהיה יהודי), להבעיר את השטח. כדי להימנע משימור המצב הקיים, שגלומה בו בכל מקרה סכנה של הסלמה, יש צורך בשיח פוליטי, ציבורי ותקשורתית שיעסוק במשמעות ובהקשר הרחב של התופעה. ייתכן ששיח זה יוביל מקבלי החלטות לחפש דרך להיחלץ מהסטטוס קוו רווי הסיכונים.

לצד הידרשות למישורים המדיני הרחב והביטחוני השוטף, כדאי להתייחס לממד נוסף של התופעה, אשר עולה מתוך השיח ברשתות החברתיות בגדה המערבית, והוא משקף אווירת רקע המסבירה, לפחות חלקית, את העלייה במספר ובתדירות הפיגועים. המצוקה הכלכלית, האבטלה וחוסר הוודאות המקצועית-כלכלית בקרב הדור הצעיר מזינים רדיקליזציה ומדרבנים פנייה לטרור. שיח זה מגבה חשיבה, שלפיה נכון יהיה לפתח תכנית ארוכת טווח להרחבת שוק העבודה בגדה המערבית בדגש על שילוב צעירים במערכות הציבוריות באזור כדי ליצור תחושת שייכות בין הציבור לבין המערכות השלטוניות. גם על רקע המבוי המדיני הסתום, יש לעשות זאת בשיתוף מלא של הרשות הפלסטינית, שגם לה עניין ברור בבלימתה של מגמת ההסלמה ובמניעת התלקחות.